

НЕКОИ ИСКУСТВА И НАСОКИ ЗА РАЗВОЈОТ НА НАСТАВАТА ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ, СО АКЦЕНТ НА ИСТОРИСКИТЕ СТУДИИ

Донесувањето на новиот Закон за високо образование и повеќето размисли околу воспоставувањето на кредит-системот како чекор кон вклопувањето на македонските универзитети во европскиот високообразовен систем, наметнаа потреба од подетално запознавање со некои европски и американски искуства на тој план. Во рамките на таквите потреби, на Филозофскиот факултет во Скопје беше организирана посебна работилница (курс)¹ на која учесниците беа информирани за: организацијата на високото образование во Англија, во САД и во некои источноевропски земји, за начините и степените на стекнување магистериум и докторат во овие земји, за начинот на функционирањето на европскиот систем на кредити во високото образование, за искуствата од наставната работа во Кембриџ и Оксфорд, за пристапот во изведувањето на наставата и за оценувањето, изработката и оформувањето на наставните планови и програми преку постојано вреднување (евалуација) итн.

Тргувајќи од потребите за реформи во високото образование во РМ, како основни цели на програмата на оваа работилница беа поставени:

→ олеснување на процесот на планирање или преорганизирање (оформување) на одреден високошколски наставен предмет односно курс;

→ укажување помош во техниките за изработка на квалитетна програма во која ќе бидат усогласени (ќе соодветствуваат) целите на наставата и резултатите (последичите) од нејзината реализација;

→ помагање во воспоставувањето посоодветни врски помеѓу наставните содржини и методиката на нивното презентирање (предавање, изучување);

→ давање поддршка за тековните и идните проблеми во организирањето и изведувањето на наставата во високото образование.

Споменатите и други цели на курсот беа долгорочно поставени и оваа прва средба беше почеток на инструктажата планирана да се изведува во облик на работилници, односно семинари. На овие семинари би биле третирани повеќе прашања што го засегаат развојот на високото образование во

¹ Работилницата беше организирана од страна на Централноевропскиот универзитет (со седиште во Будимпешта), а се одржа на 20-22 септември 2000 година при Филозофскиот факултет во Скопје. Учесници беа високошколски наставни кадри од институтите на Филозофскиот факултет, од Филолошкиот и Правниот факултет.

земјите на т.н. транзиција во Централна и Источна Европа и начините за нивно полесно вклопување во европскиот образовен (и кредит) систем.

Во воведниот дел на семинарот се тргна од мислата дека професорите се заради студентите – да ги научат, да ги оспособат и да ги насочат во натамошниот професионален живот. Постигнувањето на ваквиот повисок степен на професионална оспособеност, директно е поврзано со настојувањето и образованието на професорите да се стремат, далеку повеќе кон развивање на интелектуалните вештини на студентите, а многу помалку кон интерпретација и просто меморирање на фактите. Таквиот нов квалитет на современите студии по историја, би профилирал кадри со повисока способност за анализа и синтеза, за промислување на фактите добиени од извори со различна провиниенција (аспектот на повеќеперспективност) и врз таа основа за сфаќање на сегашноста и за предвидување на идните процеси.

Тргувајќи од досегашното искуство, помеѓу другото, беше констатирано дека во досегашната практика историчарите во голема мера се наоѓале на нивото на интерпретација, применувајќи ги, речиси исклучиво, методите на традиционалната настава. Заради тој факт претстојат неопходни промени во изведувачкото на наставата по историја во високото образование, а пред сè во инаквото структурирање на наставните содржини и во примената на методите и наставните стратегии за развој на критичкото мислење.² Ставајќи ги на преден план потребите на студентот, но и потребите на општеството, британските методичари своите желби и програмски цели во високото образование ги поставиле во рамката на трите златни правила и тоа:

1. Во учењето студентите се водени од *оценувањето*. Тоа е силен мотивирачки фактор за нивната работа и ангажираност, што значи дека тука треба да се определи начинот на оценување и поекзактни критериуми за оформување на оценката;

2. Предавањето не е учење. Тоа значи дека од она што ние како наставници им го кажуваме на часот, студентите многу малку ќе запомнат и од него ќе научат, па затоа се потребни нови пристапи и барање начини за поефикасно учење. Акцентот се става на тоа како *предавањето да сѐшне учење*;

3. На студентите им треба јасност за тоа *што и зошто учат*.

Овие три златни правила претпоставуваат една поширока лепенка на прашања што мораме да си ги поставиме во нашата наставна работа. На пример:

➤ *Што предаваме?* Тука, главно, спаѓа изборот на содржината. Дали е преобемна, што и колку од неа е потребно, што и колку го оптоварува учењето? Со самото тоа треба да направиме расчленување на битното од небитното, на трајното од фрагментарното, на процесот од различните појавни облици.

² За тоа колку се важни дидактичко-методските иновации во високото образование преку кои во поголем степен се развиваат интелектуалните особини кај студентите зборува фактот дека најдобрите и најбарани банкири во Лондон се историчарите што завршуваат на Кембриџ.

☞ *За којо ѓредаваме?* Каква е структурата и интересот на аудиториумот пред кого излагаме.

☞ *Зошто ѓредаваме?* Кои се мотивирачките сили? Кои се потребите на нашите студенти? Кои ставови, вештини и знаења треба да ги добијат од курсот/предметот?

☞ *Какви се ѓојребиие на оишїесївоїо* – актуелни и долгорочни и дали ние со нашата работа се вклопуваме во нив?

☞ *Дали даваме максимум* и колку можеме да издржиме при едно интензивно темпо на работа во кое би применувале разновидни методолошки пристапи?

☞ *Дали за содржиниие ишїо ги ѓредаваме разѓовараме со нашиїе колеѓи*, со студентите и со други стручни лица? Дали се преиспитуваме за фактот колку од овие содржини ќе им бидат потребни на студентите, во каков обем и со каков методолошки пристап им ги презентираме. Колку кај нив развиваме интелектуални вештини, а колку проста интерпретација на мемо-рираните факти?

☞ *Дали размислуваме за сїуденїїиїе како за корисници на услуѓи?* Дали нив ќе ги води мотивот да изберат професор со послаб квалитет за да поминат полесно или ќе изберат квалитетен професор кој бара повеќе но и кој дава повеќе.

Размислувањето за студентите како за корисници на услуги се вклопува во *евројскиоїи кредитїен сисїем* како поинаков начин на организирање на високото образование. Во тој систем студентите најчесто следат одредени циклуси – курсеви наместо нашите наставни предмети кои се во голем степен гломазни или преоптоварени со фрагментарна фактографија. Според практиката на повеќето странски студии, секој курс носи одреден број кредити. Во текот на четиригодишното студирање секој студент треба да добие вкупно сто кредити. Воспоставувањето на кредитниот систем е мошне важно, зашто води кон поунифицирано образование на сите европски универзитети. Истовремено со тоа се овозможува послободно движење на студентите низ различните универзитети и факултети на континентот, како и нивно профилирање во одреден правец, според самиот избор на наставните курсеви (содржини) што им се нудат.

Во рамките на кредитниот систем студентите имаат на располагање поголем број различни курсеви – по тематика и периоди од доменот на науката што ја студираат или од сродни науки и области. На пример, такви курсеви во студиите по историја би можеле да бидат: античките цивилизации на Балканот; еповите на народите од стариот свет; култови и божества на стариот свет; средновековните ракописи како историски извор; животот во европските градови во средниот век; селото и селанството во Македонија за време на османското владеење; демографски движења и етничките промени на територијата на Македонија од XIV до XX век; резбарството и резбарите во Македонија во XIX век; македонската преродба; религиите на територијата на Македонија во XX век; ВМРО; европските револуции во XIX век; фашизмот во европскиот простор во XX век; распаѓањето на источноевропскиот социјализам; социјалдемократијата во Европа; економска историја на Македонија во XX век; проблемот на обединувањето на македонскиот народ во

XX век; македонската литература во доменот на историскиот роман и новела; мемоарската литература; аграрните реформи во Македонија во XX век; колективизацијата на селото; жената и војните во најновата историја; политичките дисиденти во втората Југославија; историја на меѓуетничките односи во РМ; историја на македонската историографија; промените во секојдневниот живот на луѓето по Втората светска војна итн.

Ваквите курсеви, разновидни по тематиката, се обработуваат врз основа на предавањата на наставникот и со *задолжителна* и *поширока* (незадолжителна) литература, чиј список студентите го добиваат на почетокот од секој курс.

Изборот на одреден курс би зависел од интересот и потребите на студентот, но често и од квалитетот на наставата на тој курс, односно од професорот. Затоа, предавањата треба да бидат живи, динамични, интересни, да ги поттикнуваат студентите на размислување, да ги ставаат пред дилеми, да ги иницираат на поставување прашања и да побудат интерес за консултирање поширока литература. Како основно правило во ваквиот пристап се зема оценката дека најлош час е оној на кој професорот за целото време чита или го диктира предавањето. Доколку студентите немаат соодветен учебник, се препорачува содржината на предавањето претходно да им се даде на студентите како отчукан материјал, а на часот професорот да се задржи само на најбитните проблеми, на карактеризациите на настани, личности, историски процеси или на евентуалните контроверзии присутни во науката. При предавањето, исто така, професорот не смее да биде статичен, туку е потребно да се движи меѓу студентите и да комуницира со нив.

Во повеќе истражувања направени од британските методичари е констатирано дека интересот на студентите многу тешко може да се задржи за време од целиот час. Така, при едно предавање од 50 минути, во почетокот на часот студентите биле концентрирани околу 5 минути, а потоа почнува период на опаѓање на интересот или на слабо слушање кој може да трае до 40 минути. Во последните 5 минути интересот повторно расте. Оттука се поставува конкретно методолошко прашање: како да се постигне интензивен интерес кај студентите за периодот од 40 минути во кои тие слабо слушаат.

Различните практичари различно пристапувале во разрешувањето на овој проблем, но сите дошле до констатацијата дека е добро во почетокот на часот да им се каже на студентите што би требало да научат од она што ќе им биде предавано. На крајот од часот, на кој мора да биде заокружена тематска целина, задолжително се сумира она за што се зборувало на часот. Во текот на предавањето професорот треба да им го поврати изгубеното внимание на студентите со некоја шега или прашање, а може истовремено предавањето да се комбинира со вежби (семинар) кои претпоставуваат претходно зададена и прочитана литература. Покрај тоа, професорот може да користи и други техники и наставни стратегии. На пример:

1. Стратегијата *пирамида* е еден од најполезните. Така, некаде кон половината од часот, професорот бара од секој студент индивидуално да го напише своето мислење или оценка околу одреден настан или личност. Потоа студентите ги разменуваат своите забелешки во тандемска работа (парови). Следниот чекор се состои во здружување на паровите во групи од четворица

кои дискутираат, ги разменуваат мислењата и изградуваат одреден став. Откако ќе се согласат, професорот може да продолжи со изнесување на вториот дел од предавањето.

2. Кажете *сѝој!* Напишете 10 лоши работи од предавањето! Или дајте ми 10 прашања поврзани со педагогијата и методологијата! Може да се најдат различни модалитети, како на пр.: Напишете ги најважните работи што ги кажав досега!

3. Активирајте уште едно сетиво кај студентите! Ако студентите слушнат и видат, помнењето е потрајно. Затоа на таблата се запишуваат основните поими; пожелно е да се користат аудио ленти, филм, илустрации итн.

На крајот сè се сведува на основната цел: *Како (и шѝо) да најправиме предавањето да биде учење?* Дури се смета дека не е важно како предаваме ние, туку како учат студентите. Учењето на студентите се поврзува со работата на семинари (вежби) на кои тие пишуваат есеи, дебатираат, вршат презентации, а сето тоа се темели на консултирана литература. Семинарите овозможуваат примена на стратегиите за развој на критичкото мислење и на другите интелектуални способности. На семинарите задолжително се дискутира за прочитаната литература што секоја недела, во одреден обем му се задава на секој студент.

Консултирањето на литературата е неопходно и поради задолжението што го имаат студентите во текот на годината, а тоа е *изработка на есеј* за секој од курсевите што ги посетуваат. Зависно од степенот на оригиналност или плагијат, есејот може да носи до 50% од вкупната оценка што студентот ја добива по завршувањето на курсот. Во случај кога есејот не е добар, студентот добива нова шанса да ја коригира оценката и можност повеќе да напредува.

Професорот има задача да го подготви студентот за поуспешно полагање на испитот, зашто со тоа се оценува и успехот на самиот професор. При тоа, на располагање се различни нешта што различни професори повеќе или помалку ги ценат. На западните универзитети нашироко се применува категоризацијата на Блум (1954), според која:

1. *Знаењето* е најнизок степен што се оценува – тогаш студентот го повторува само она што го слушал или или го читал;

2. *Превод (манипулаѝивносѝ)* – податокот треба да биде искажан со свои зборови (да се парафразира);

3. *Применливосѝ* – можност и умешност знаењето да биде применето во други ситуации;

4. *Анализа* – способност за расчленување на прашањето;

5. *Синѝеза* – од поединечното да се состави реконструкција или приказна за настанот;

6. *Вреднување (евалуација)* – највисоко ниво на оценување кај што се бара да се размислува на одредена тема или што е тоа што студентите можат да го направат со знаењето.

Оценувањето е битен мотивирачки момент што ги поттикнува студентите за поголемо залагање и затоа професорот уште на почетокот им го соопштува начинот на оценување и критериумите за одредени оценки. Така, на пример, ако изработката на есејот во конечна верзија може да носи до

50% од оценката, учеството и активноста на часовите носи 10%, прашалниците за самооценување до 20% итн. Покрај овој начин со кој студентот се оценува во текот на годината, има различни облици за крајно оценување, на пример:

→ *Усни испити*. Треба да се решиме што ќе сакаме да испитуваме. Затоа, претходно, ние ги подготвуваме студентите и им задаваме прашања на кои тие одговараат во текот на годината или, пак, правиме избор на 20-тина прашања кои во главни црти го покриваат наставниот материјал. Истовремено, размислуваме околу повеќе практични аспекти на испитот: за просторијата и за седењето на студентите, за формулирањето јасни и конкретни прашања, за давањето можност на студентот да зборува и слободно да се искажува. Предност во усниот испит е тоа што студентот веднаш ја добива повратната информација за својот успех итн.

→ *Писмен испит* е добар за оние студенти што потешко се изразуваат и побавно мислат, но притоа недостига дијалог и истовремена повратна информација за она што мисли и пишува студентот.

→ *Испит одворена книга*. Испитот се изведува со користење на учебникот, при што не е важно она што го запомнил студентот туку како може да го користи материјалот што го студира. Тука најбитен елемент е анализата. Понекогаш студентите избираат одделни елементи од курсот за кои ќе пишуваат.

→ Испит на *размислување* – од студентите се бара да направат синтеза за некое општо прашање во кое ќе ги опфатат сите елементи на курсот.

→ *Испит што се носи дома* – на студентот му се дава задача и му се кажува да се врати назад по 48 часа, без оглед колку успеал во изработката.

→ *Испит со работни листови* – тука прашањата се составени за да го оценат разбирањето на одредени концепти и толкувањето на податоци (статистика итн.).

→ *Континуирано оценување* во кое се најбитни:

– изработка на *есеј*;

– *портфолио* – документација на студентски трудови: белешки, писмени трудови, осврти на извори и литература, обработка на одредено прашање итн. Овие трудови се чуваат во посебна папка за секој студент, така што професорот секогаш може да има увид во работата и напредувањето на студентот.

Од горенаведените начини на изведување испити може да се види дека оценувањето треба да содржи повеќе компоненти: презентација, пишување, работа во тим итн. Оценувањето треба да биде повратно, односно студентот да знае каде греша и каде треба да се поправи. Оценката се соопштува јавно, пред сите студенти и затоа таа треба да биде валидна, мерлива, праведна, навремена, да дава можност студентот да напредува и доколку не е задоволен да бара стручна комисија пред која повторно ќе го полага испитот.

Покрај изградување систем за оценување на студентите, професорот е должен постојано да ја оценува ефикасноста на сопствената работа. За таа цел е потребно да врши вреднување на курсот, тргнувајќи од прашањето: Што правиме со стандардите што самите си ги поставивме?

На британските универзитети (Оксфорд, Кембриџ), присутни се:

➤ *Формалниот вреднување (евалуација)*. Ова вреднување ни помага да ја оформиме програмата и опфаќа повеќе поенти: нашите истражувања и нивната примена; организацијата на курсот; актуелното држење на предавањата итн. Можат да се изведе по пат на основни прашалници, прашалници во текот на курсот и на неговиот крај, неформални и формални интервјуа, набљудувања на часот, преглед на евиденцијата, на наставниот план итн.

➤ *Сумарно вреднување*. Тоа бара да се сумираат негативните и позитивните резултати од работата на професорот. Може да биде краткорочно, среднорочно или долгорочно;

Вреднувањето / евалуацијата може да биде вршено од страна на:

→ колегите;

→ инспекција (на надлежното министерство);

→ студентите;

→ самооценување.

Особено значајно место има меѓусебното вреднување помеѓу колегите кои, по присуството на одделни предавања и семинари на курсот од својот колега, даваат одговори на прашањата:

● Што е добро на овој курс, односно што треба и понатаму да содржи?

● Што може да се подобри (во содржините, примената на наставните стратегии и методи, во усогласувањето со потребите на општеството итн.)?

● Какви идеи имате за да се направи тоа подобрување?

При вреднувањето секогаш се тргнува од позитивните страни на курсот, што значи тоа треба да биде конструктивно и да се прави со цел постојано да се подобрува квалитетот на наставниот процес. Заради тоа вреднувањето мора да биде непристрасно, стручно спроведено и перманентно, на неколку наврати во текот на траењето на курсот. Само на тој начин можеме да напредуваме и да го подобруваме квалитетот на својата работа и во содржински поглед (изработка на наставна програма) и во дидактичко-методски поглед, во изборот на нови наставни стратегии што промовираат критичко мислење и ги развиваат интелектуалните способности на студентите до највисок степен. Впрочем, тоа се потреби сообразени со сензибилитетот на новите генерации во ерата на масовни телекомуникации и бројност на разновидни извори за стекнување нови информации и знаења.